

RONYA, mot comú a totes les llengües romàniques d'Occident; hi ha relació indubtable amb el ll tardà ARANÈA 'sarna', que s'ha conservat quasi intacte en el gall. *raña* i el roms. *riie* (meglenita *rājā*) id.; les altres llengües romàniques suposen una variant modificada *RÖNĒA, d'explicació insegura (de tota manera variant secundària i explicable per sufixació diferent o per influència d'un altre mot). □ 1ª doc: S. XIII

«Pruige nex per enterrament de sanc pudrida; e la pruyge, al comensament, prop del coll, fa flonchons en la carn per diverses locs del cors, e l cuyr és pelat, e si no és curat torna en ro<n>ya», Tederic († 1276), BDC XIX, 252, text arcaic, que encara que no sigui autògraf, està en un ms. de característiques (fonètiques etc.) molt antigues, certament S. XIII¹ «El linós e l'alfolba e la rruda --- quan és mesclat ab lo vinagre, fort val a la dolor dels peus, a la rronya, e veda que no vénen les umors a les juntures», «e ls codoyns --- quan n'és feyt leytovari ab la mel, conforta e estreyt --- e val a la rronya e a la durea de la melsa ---», «aquests fems escuren --- e valen de la royna», «algun poc d'ayga val contra roynna e la meseleria», Ibn Wáfid (*Medic. Part.*, 86.23, 87.24, 174.2, 175.14).

«Per lo puçament del Sol, veus que les humiditats creixen en lo cors: glànols, ronyes e moltes malalties» en un sermó hivernal de St VicentF (*Quar.* LI); «quant lo Sol serà passat --- los dits nostres cavalls e bèsties menaran abeurar; e tornants --- ans del entrament del estable, ab manils o altres draps --- los braces --- exugar, per tal que, entrants banyats en aquells, ronya o malanança alguna no se n pogués engenrar», *Ordinacions Palat* del Cerimoniós (*CoDoACA* v, 53.8).

«Fes --- salt, / surt ab bell tranc, / ix d'aqueix fanc / hon jaus mullat, / de sancs sullat, / tinyes e ronya / tu, sens vergonya, / en lo fangaç, / ple d'albaraç, / me par hi jagues, / ab altres plagues / prou verinoses» passatge amb el qual se n'ha de confrontar un altre del mateix JRoig, on es parla de la deshonra que li redundava del crim d'unes conegudes: «Per tant abús, / restí confús, / ab prou vergonya: / per la llur ronya / e albaraç,² / pel fort agraç / que elles menjaren, / a mi m restaren / les dents muçades» (*Spill*, 12083, 4909). «Ab aquest ungüent unta la ro<n>ya tro sies guarit», en les *Receptes valencianes* de Micer Joan (1465, p 424). «MALALTIES: --- porcellanes --- puagra --- ronya o sarna: psora», «SUZIEDATS DEL COS: mosquits --- ronya o sarna: scabies; ronyós: scabiosus», OPou (*ThPu*, 238, 23). En fi *AlcM* en cita ja dos exs. en Llull (*L: de Contempl.*), amb context clar («tinya e ronya» etc.). També en St VicentF: «glànols, ronyes e moltes malalties» (vocab. de G. Schib).

En el sentit mèrament patològic de malaltia cutània és d'ús universal en la llengua, des d'antic fins avui, i són també vives pertot les frases proverbials com «qui té ronya, que se grat», que (amb l'equivalència «a quien le pica, que se rasque») testifica a Mall. el *DFgra.* (611b); cf. infra la cita dantesca. Arribant fins a la frontera lingüística ῥό(ι)γα 'sarna', i ῥογός adj., a Calaceit, Favara, Maella i altres pobles del Matarranya (Casac. 1923).

També es digué de mals anèlegs, com un dels ulls: «De la ronya dels palpetz --- la ronya, açò és grossea per humor de sanc aguda, que gita la natura duns los palpetz; e el demés que esdevé és après de la laganya e de nafres, e són de 4 maneres: el senyal primer és grossea e color vermeyla --- el segon és grossea ab color vermeyla³ e més de humiditat ---», Alcoati (*Fig de l'ull*, f° 47v.1.19).

I com que hi ha, així mateix, l'altra accepció que ara veurem, en bastants casos sembla que es tracta d'un concepte vague i comprensiu de diverses impures materials i morals; que, altrament és ja el que veiem en JRoig, sobretot en el 2.ⁿ passatge citat; netament en: «Déu sols n'ha absoluta / de totes, una, / luent com luna / --- / abella bella / --- / segur, cegonya, / del cens e ronya / e victigal / tan general, / sola n'és franca / ---» (v. 10680): sembla que hem d'entendre 'és com una cigonya que no deixa viure cap insecte segur': no el deixa viure pagant el cens o victigal que paguem al dimoni i la seva ronya o immundícia moral. 'Brutícia cutània del peix': «la rayada --- metets-la en un poch d'aygua freda, e neteyats-la bé de la ronya e de les espines», Li. de cuina de St. Soví (*NCI* cxv, 215.7).

Així ben clar en Sant Vicent Ferrer. «lo diable los féu inflamar, e una nit --- lo pintor se'n menà la muller del senyor, e --- meteren-los abduys en lo carçre, e lo marit tallà los cabells a la muller, e --- lo pintor recorrec a la Verge Maria, e --- los ajudà e --- la Verge Maria li tornà los cabells, e mès-la al costat del marit, e ell se despertà, e --- la muller li diu que somiat ho havia --- e axí --- Maria los lavà de la ronya, e tot passà per somni», *Quar.*, 127.226.

Des d'aquí, generalitzant, prenía el sentit de 'escòria social, gent baixa': «posat que vosaltres me vejau scola humil, no só per ço nat de la ronya del poble de Roma», *Decam.* x, § 8, 591.7 (trad. «la feccia»)

L'acc. material 'escòria, escombraries' és també molt antiga. L'*InvlC* cita «loco vocato ad royna» en un doc. de Tuïr de 1271, «ro<n>yam que sunt in dicta tenencia abstrahemus» a. 1303, «per trer la ro<n>ya de la font», doc. de Vinçà de 1349, i anàlogament l'any 1364, i el 1355 (citat aquest per a *escombraria ESCOMBRAR*); «aqueu que seria guarda del dit port --- fusca punir tot hom qui get neguna ren que vaça a fons, sia saorra ho altra ronya» (*RLR* xxxii, 153), doc. de 1318 (relatiu a Cotlliure o altre port del Ross.), on veiem *saorra* amb un sentit com 'terra o arena que s'usa com a llast', *SORRA*, cast. *zaborra*. *Ronya de la font* pot ser, doncs, també en els casos anteriors, afluvió que l'embussa, o el que embussa una sèquia.

Ben clar a Tortosa: «que les dites céquies --- sien scurades, denegades e exermades de ronya cascun any --- nedejar, exarmar, mundar la mare e céquies ---» a. 1340; (*BABL* xi, 395); «naguna persona --- no gos gitar alguna sutzura ni ronya entorn de la església --- tota persona que farà --- ab bestiar --- sutzura ni gitarà ronya, com los habitants de dit loc de Fullola, no han aygues de fons ---», Tort. a. 1386 (*BABL* xii,